

eden birçok kelime bulunmaktadır. İlim sıfatının İslâm ilâhiyatında büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Kur'an'da habîr gibi bir mâna taşıyıp Allah'a ilim izâfe eden kavramlardan biri de "haber vermek" anlamındaki *tenbie* kökünden türemiş yirmi altı kadar fiil sigasıdır (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nb"e" md.). Ayrıca "hikâye etmek, anlatmak, haber vermek" anlamına gelen *kasas* kökünden türemiş on dört kadar fiil sigası ile *ahbâr*, *enbâ* kelimeleriyle bağlantılı olarak kullanılan vahy kökenli bazı fiiller de (evhâ, nühî) haber niteliği taşıyan ilâhî ilim kavramlarını ifade etmektedir (bk. a.g.e., "kşş", "vhy" md.leri). "İlimiyle her şeyi kuşatan, kudret ve iradesiyle her şeye hâkim olan" mânasındaki *muhi't* ismi, doksan dokuz ismi ihtiva eden *esmâ-i hüsnâ* cetvelinde yer almamakla birlikte habîr ismini destekleyici mahiyette sekiz âyette zât-ı ilâhiyyeyi nitelemekte, beş âyette de fiil sigasıyla Allah'a nisbet edilmektedir (a.g.e., "hvt" md.).

*Esmâ-i hüsnâ*yı kendine has bir yönlemlerle gruplandıran Gazzâlî, habîrle birlikte dört ismin ilim kavramı etrafında halkalandığını kabul etmiştir. Ona göre âlim ismi mutlak mânada ilme delâlet eder. Habîr, ilmin duyularla algılanamayan bânîni kısmını, *şehîd* de algı alanına yönelik kısmını ifade eder. Hakîm bilinenlerin en şerefilerine yönelik iken *muhsîf*, ayrıntıları sınırlı bulunan konuları aydınlatan bir isimdir (*el-Ma'şadü'l-esnâ*, s. 37, 173). Bütün bunlardan başka *esmâ-i hüsnâ* cetvelinde yer alan, "ilmi ve merhameti her şeyi kuşatan" anlamındaki *vâsi* ismi de habîr grubu içinde mütalaa edilmelidir.

Habîr Allah'ın zâtî isimleri grubunda yer alır. Ebû Abdullah el-Halîmî ve onun görüşünü aynen aktaran Ebû Bekir el-Beyhakî, söz konusu ismin bağlı bulunduğu ilim sıfatını ulûhiyyetin temel niteliklerinden kabul ettikleri için olmalıdır ki habîri teşbihi nefyeden selbî isimler (veya sıfatlar) grubundan saymışlardır (*el-Minhâc*, I, 199-200; *el-Esmâ' ve's-şifât*, I, 90). Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ise "haberdar eden" mânasını da göz önünde bulundurarak onu zâtî-sübûtî sıfatlar arasında zikretmiştir (*el-Emedü'l-aşkâ*, vr. 67^b-68^b).

Naslarda Allah'a nisbet edilen, yüce yaratıcıyı niteleyip tanıtan ve dolayısıyla O'nu mânen insanlara yaklaştıran isim ve sıfatların her biri mümin üzerinde değişik etkiler yapar. Abdülkerîm el-Kuşeyrî'ye göre habîr isminin kul üzerindeki te-

siri, bütün davranışlarına vâkıf bulunan Cenâb-ı Hakk'a olanca samimiyetiyle güvenip teslim olmak ve her şeyin O'ndan geleceği şuuruna sahip olmaktır. Öyle ki bu mertebeye erişen kul ihtiyaç ve dileklerini diliyle ifade etmez, sadece kalbinden geçirmekle yetinir (*et-Ta'hibîr fi't-tezkîr*, s. 54). Gazzâlî ise habîr isminin bir yöntem olarak kullanılmasını önerir. Mümin kul bu ismin ışığı altında kendi varlığını, özellikle psikolojik yapısını teşhis etmeli ve içinde barınan hayvanî duygulara karşı cephe alarak onları yenmeli, hile ve tuzaklarından sürekli olarak korunmalıdır. Böyle kullar habîr ismini almaya bile lâyıktır (*el-Ma'şadü'l-esnâ*, s. 112).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hbr" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, "hbr" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hbr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hbr" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hbr", "hvt", "kşş", "nb"e", "vhy" md.leri; *Müsned*, I, 215, 271; III, 17; VI, 221; Müslim, "Cenâiz", 103; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 45; Zeccâcî, *İstikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 127-128; Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Şe'nü'd-du'a'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1994 → Dimaşk, ts. (Dârü's-Sekâfeti'l-Arabiyye), s. 63; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 199-200; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-makâlât*, s. 53; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 104^b; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 90; Kuşeyrî, *et-Ta'hibîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 54; Gazzâlî, *el-Ma'şadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 37, 112, 137, 173; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 67^b-68^b; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 255-256; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 236-238. BEKİR TOPALOĞLU

HABİS

(الخبيث)

Pis, iğrenç veya zararlı olduğu için insan tabiatının hoşlanmadığı, aklın ve dinin benimsediği şeyler hakkında kullanılan bir Kur'an tabiri.

Hubs (*habâset*) kökünden gelen *habîs* kelimesi, genellikle "değersiz ve bayağı oluşu sebebiyle hoşla gitmeyen somut veya soyut varlık, durum" şeklinde tarif edilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hbs" md.). Bu genel anlamdan hareketle kelime kötü insan, kötü evlât, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram, kötü kokulu yiyecekler için de kullanılmıştır (*Lisânü'l-Arab*, "hbs" md.; *Tâcü'l-arûs*, "hbs" md.). Kur'an-ı Kerîm'de daha çok "güzel,

hoş, temiz" gibi anlamlara gelen ve karşıtı olan *tayyib* kelimesiyle birlikte yer almaktadır.

Habîs, Kur'an'da bazı nesnelere pisliği ve iğrençliği ifade ettiği gibi yanlış inancı, kötü sözleri ve bayağı davranışları sebebiyle kendisinden nefret edilen insanlar için de kullanılmaktadır. "Kötü kadınlar (*habîsât*) kötü erkeklerle, kötü erkekler de kötü kadınlara yaraşır" (en-Nûr 24/26) meâlindeki âyet bunu göstermektedir. Kur'an, Allah'a kulluk etmeye bazı yaratıkları, bayağı varlıkları O'na ortak koşanları ve münafıkları "neces" ve habîs olarak nitelemiştir (Âl-i İmrân 3/179; et-Tevbe 9/28). "Habîs bir söz, yerinden sökülmüş habîs (verimsiz) bir ağaca benzer" (İbrâhîm 14/26) ifadesinde habîs sözün "edep dışı veya gerçeğe aykırı söz", ayrıca mecazi olarak "inkâr mânası taşıyan söz" anlamına geldiği belirtilmiştir. Özellikle eski bir kavim arasında yaygın olan cinsî sapıklığın "habâis" kelimesiyle nitelenmesi, bu kavramın Kur'an'daki asıl kullanılış gayesinin insan fıtratına, ah-lâka ve geleneğe aykırı davranışların vicdanlarda meydana getirdiği tiksintiyi ifade etmek olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâmiyet'e göre varlıklar ya tabiatları veya nitelikleri dolayısıyla habîs sayılır. Meselâ dışkı, idrar, akmış kan, leş vb. şeyler tabiatları itibarıyla habîstir; soğan, sarımsak gibi maddeler ise asılları itibarıyla temiz olmakla birlikte çevredekileri rahatsız eden kokuları yüzünden habîs sayılmıştır (bk. Müslim, "Mesâcid", 78). Aynı şekilde mal ve mülk edinme aslen meşrû olmakla birlikte kazanç yolları bakımından habîs olabilir. Nitekim Kur'an'da zimmete geçirilen yetim malı habîs kelimesiyle ifade edilmiştir (bk. en-Nisâ 4/2). Aynı mecazi kullanıma başka âyetlerde ve hadislerde de rastlanmaktadır (meselâ bk. el-Mâide 5/100; el-A'râf 7/157; Müslim, "Müsâkât", 41; Ebû Dâvûd, "Büyû", 38; Tirmizî, "Büyû", 46).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *es-Şihâh* "hbs" md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hbs" md.; *Lisânü'l-Arab*, "hbs" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 406; *Tâcü'l-arûs*, "hbs" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hbs" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hbs" md.; Müslim, "Mesâcid", 78, "Müsâkât", 41; Ebû Dâvûd, "Büyû", 38; Tirmizî, "Büyû", 46; Fettenî, *Mecma'u bihâri'l-envâr fi garâ'ibi't-tenzîl ve le'â'ifi'l-a'habâr* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Medine 1415/1994, II, 7-8; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IV, 187; VII, 37; IX, 81; T. İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (trc. Selâhattin Ayaz), İstanbul, ts., s. 308-310. M. ZEKİ DUMAN